

MARTON ÁRPÁD

A lélek fossziliái

PATAKI FERENC 75

Mondják, a föld rétegről rétegre megőrzi történetének valamennyi szelvényét. Őstengerek örvénylenek rezzenetlen mélyén, rendíthetetlen áramlatok rajzolnak hiberbolikus ívszövedékeket káprázatos alakzatok, opálfénnyel igéző zárványok foglalataképpen.

Mondják, a lélek mélye is efféle múlt-szelvények tárháza.

Miközben a múlt nincsen. A mű sohasem szólhat a múltnak. A jelenből szól az örökkévalóhoz: dimenziót vált, időt-teret ugrik. Tér-idő-tudatunk nagy, tragikus alapproblematikájához érkezünk Pataki Ferenc képeinek láttán. Utazó, óvatosan-áhitattal közelíts! A lényegi dolgok határait súrolja minden rezdülés itt.

Hisz a mű múlandóságba vetett, efemer létünk egyetlen bizonyossága. Fosszília, de nem a földtörténeti múltból. Időbeliségünk előtti, térbeliségünk fölötti tapasztalás lenyomata. Tapasztalásé, minthogy Balázs Béla szavai szerint a művészet az élet öntudata.¹

Senki ne higgye, hogy ez a tudat fölszabadító. Jobb lenne öntudatlan lebegni ama határtalanban. Zárványnak lenni a fosszília föltárása helyett. De nem: a művészt a kutatás kötelessége űzi-hajtja alámerülésre a lélektárnákba. Ami felelősség, ami teher is. A megragadás reménytelen, magasztos imperatívusza. Pataki Ferenc művészetén mindvégig ezt a tudatosságot érzékeljük. Ezért, hogy sohasem ragadja el a puszta benyomások szédülete. Képei mindig a lényegit fürkészik, éppen ezért mindig lekerekítettek, miközben mindig többszólamúak. Mert a lét hálózatának mélyén titok és sejtelen lakozik. Vonzó és megismerhetetlen. Vonzó és ijesztő – fascinans és tremendum –, idegen és otthonos-nosztalgias, ismert és idegen. Megrázó és megejtő – igen, talán ez a leghelyesebb ellentétpár. A világosság a sötétség szíve alatt készül megszületni. Ahol Homály van, ott a fény vár szemérmes föltárulkozásra. A látottak kontúrja – az érzékelés keretei az érzékfelettinek lehetőségi feltétele.

Minthogy pedig csak a leíró szó, a definíciók világa fogalmaz ellentétekben, a behatárolt létezők egymásnak feszülése szerint, úgy van rendjén, hogy a művészet összebékítsen, eredendő egységében mutasson tegnapit, mait és eljövendőit, térbelit és a múlt sodrában lebegőt, láthatókat és láthatatlanokat. „Rejtőzz mélyre, magadba! Ott / még rémlik valami elhagyott / nagy és szabad álmom, ahogy / anyánk, a végtelen / tenger, emlékként, könnyeink / s vérünk savában megjelen” – fogalmaz Szabó Lőrinc.² A teljesség igézete és az újra-összeörökítés váteszi terhe: ez a művészet.

Áttételes világunkban önmagát jelentő. Metaforikus fenomén. „Jelenti magát Krisztus” – szól a régi szentének Vízkeresztkor, Epifánia ünnepén, amely magyarul megjelenés, láthatóvá-

* Elhangzott Pataki Ferenc *Térugrás* című jubileumi tárlatán, SZAB színház 2016. június 17.

¹ Balázs Béla. *Halálesztétika*. é. n. 18.

² *Az Egy álmai*.

létel. A művészet is efféle inkarnáció: az anyag törvényeiben megmutatkozó szellem, a múlandó elementumok viszonyaiban fölsejlő időtlen. Ismert elemekből, realitásokból építkezik, de az ismeretlen élteti. A fogalom-előtiből forrásozik, ám a fogalmin túlba lendít. Máskülönben merő látvány, tetszetős epizód. A művészet? Önmagát indokló sokszólamúság. A metaforikus látásmód kivételése tárgyi dimenzióba. Nem tűr mellébeszélést. Szószaporítást. Konok és; avagy konok, mert: világszerű. Pataki Ferenc piktúrája ebben az értelemben mélységesen realista. Az összefüggések fölszálazása. Lélek-mentés, a szellem koordinátáinak kijelölése alaktalansággal és veszendőséggel fenyegető, elomló létünkben. Meditáció ez: az érzékeink mögöttesét provokáló szellemi kísértés. Tapasztalásunk próbája. Tárgyának megszüntetése által mutatja föl a lényegest. Amelyet a tárgyak inkább eltakarnak, semhogy kinyilvánítanak. Szellemünk mindegyre látszatokba ütközik. Felületekbe. És a látszat a művészet legfőbb ellensége. A képi jelentés világszerűsége nem magától tárul föl. Pataki Ferenc utóbbi képei nek bravúrja meglátásom szerint abban áll, hogy világmentelmezésének alapelveit – a szigorú, zárt, logikus vizuális képleteket, illetve elemi erővel fölszikkázó, eruptív lét-kiáradásait – szintézisbe sikerült hoznia. Ha az Éjszaka ablaka oldott nyáréji melege, az Öko ház napszínei és vibráló életszivaja, a Térugrás, a Vetületek elemző látásmódja egymásra rétegeződik, ott át-örökítés: Rekonstrukció tanúi vagyunk, akár az Átjáró terek és fények, idők, felületek és sejtelmek mozgalmasságát kévébe fogó emlék-asztagán. Ami korábban tézis és antitézis módján: a látható világ vallatásaként illetve ámulattal fogadott föltárukozásaképpen egymás mellett pulzált a Pataki-univerzumban, rend és kimeríthetetlen titokzatosság immár egymásban és egymás által nyilvánulnak.

Mert a művész először lát. Lát és értelmez. Utóbb nyúl csak az anyagért. Amely fölfedezőjére vár. Ahogyan a suszter félretett munkalemeze, amelyet vésetek ezrei barázdálnak. Pataki Ferenc hivatkozott munkája nem csupán tiszteletadás az iparos ősöknek, de egyúttal a dolgok önmagukon túlmutató tartalmainak szolgáltatott elégtétel: a mű ad értelmet a szorgos gyakorlati munka millió apró mozdulatának. Itt az anyag eredendő, szellemi dimenziói tárulnak elének. Másutt a kép az idő átszellemlésének testet öltött eredője: a keletkezés idejének időisége koncentráldik benne időfölttiséggé abban a Jung-féle értelemben, miszerint „A műalkotás (...) az összes előfeltételét megragadó, teremtő alakulás. Értelme és reá jellemző sajátságai önmagában nyugszanak és nem külső előfeltételeiben; igen, akár azt is mondhatnánk, olyan valami, ami az embert és személyes diszpozícióit csak táptalajként használja, erejét a maga szabta törvényeknek rendeli alá, és magát olyanná formálja, amilyenné ő maga akar lenni.”³ Ismét a mű, az alkotó gesztus fölénye a leíró szó hatalma fölött: ami az elemző gondolkodásban elkülönül, a műben összesűrűsödve tárulkozik: anyagi ok, formai ok, ható ok és cél-ok. – Világunk: megvalósulandó. A mű a tiszta megvalósulás. Miközben – félre ne értsük – Pataki Ferenc művészete a realitások, az értelmes, kimondható valóságok vallatója. Világa logosz-alapú: rendezett, hierarchikusan tagolt és alapvetően értékes. A művészet ebben a fölfogásban a dolgok és összetartozásuk mélyén lakozó bizonyosság feltárója. Az elemi létezés elkötelezett keresője tér- avagy időugrások érzékcsalódásain túl. Túllépve látszaton a lényegét helyezi ismét jogaiba. Az érzékelhető létezők világában a műalkotás az egyedüli hely, ahol az anyag maga válik a szellem honává és létmódjává: Pataki Ferenc piktúrája így hát az anyag megváltása, a sancta materia elemi erejű istentisztelete. Akár Sztavinszkij fölszabadító hatalmú, barbár szólamai. A zene anyagszerűségével – hiszen a nagy művészet

³ Carl Gustav JUNG: *Az analitikus pszichológia és a költői műalkotás kapcsolatáról.* = Jung 2003, 70

mindig coincidentia oppositorum, az ellentétek egybeesése, széthúzó világerőket összebékítő, ős-egységbe igéző. Szintetikus entitás, amely elemeire bontja az emlékezet és a tapasztalás hozadékát, hogy új, szellemi rendszerré nemesítse az esetlegest. Az élmény mindig komplexebb, mint az érzet. Egyedül a művészet képes a visszájára fordítani ezt az esendő adottságot: érzetté tenni az élmény, a létérzékelés komplexitását. Élmény-geometriává, amely szilárd menedéke a tovatűnőnek, a formátlanba hajlónak. Pataki Ferenc ezerszínű barnába bukó, sötétből fölragyogó imaginárius terei ezért szintetikusak, örökbecsűek, életutat megkoronázók, idővel dacolók. Geometrikus energiáikban geotermikus energiák, elemi erejű földhők nyilvánulnak, az intellektus zablóját sohasem hajítva el. A Kristályszerkezet lelki atomokból, az örökre bukó emlékezet kötelékeivel fogja egybe léttapasztalatunkat. Emléksuhanások, sors-foszlányok a Falum házfalainak geometrikus vetületein, hallgatólag látogatók negatív árnya, asztrálteste arrafelé, hol Közel a város, talányok, tükröződések közzetiszta kubusa Tévvalasztó gyanánt.

Lám: a művész útja a szerelletes káprázatok megrészegültségétől az analízis útján át a szintézisbe torkoll. Halkuló koloritja, csillapuló léthabzsolása a geometrikus Egyensúly erőtereiben csak még izzóbb, sűrűbb, töményebb kifejezői a képi meditáció sejtett mögöttesének, amely már a Mária-emlék pasztózus felület-átmenetei mélyén is ott jelenült. Ahogy a földszínek sokasodnak piktúrájában, feltárva minden színözönnél gazdagabb tónusaikat, ahogyan sűrűsödnek az árnyak, mindegyre bizonyosabb a fény jelenvalósága, az örök jelenléte. A nyugalom, a megbékélés, a hazaérkezés poézise ez barnákból, okkerekből, sok-sok világló fehérből és feneketlen mély feketékből. Akárha szimfonikus szemfényvesztés nélkül csak a mély regiszterek csellóznának, vagy mintha egyetlen húr pendülése érzékeltetné a rezonanciákba sűrűsödő kozmoszt – ahogyan szóhoz jut, jelentéssel telítődik a fa önvalója.

A lélek fossziliái nem eredendően adottak. Az alkotás: szabadság-kaland, szabadságkísértés. Az imaginárius terek meghódítása, ami egyben eredendő teremtés. A művész kozmosza tágul. Ugyanakkor öröktől fogva való. Ekként találkoznak össze Pataki Ferenc lélekfossziliáiban Tó utca és kozmikus távlatok, lirizáló elmerengés egy-egy megejtő részleten és expresszionisztikus-harsány evoék, suszterláda ösztön szülte vájatai és Klee-monotípiák faktúrája, fauve-ok vibrálása és folsóvárosi bodor fellegek nyájas hempergőzése. Talányok és szigorú, logikus, konstruktív formarend. A gyermekkor titkos birodalma és a végtelenség. Mindkettő határtalan, mindkettő öröklétű. A személyes és a szent – ahogyan Simone Weil jelöli ki létérzékelésünk határmezsgyéit –; az egyénin és a kollektívon túlmutató, a személytelen. „A tudomány, a művészet, az irodalom, a filozófia, (...) e szellemi birodalom felett, messze fölötte, áthidalhatatlanul magasabban, létezik egy másik tartomány, az, ahova az egészen elsőrendű dolgok tartoznak, azok, amik lényegük szerint névtelenek. (...) A szépség és igazság valódi otthona a névtelen és személytelen dolgok birodalma. Szent hely ez.”⁴ Az örök dolgok megnyilvánulásának szellemi tere. A művész tapasztalatai itt immár egymásba érnek – akár csak kezdet és vég, mely kettő ugyanegy, csupán a sors, a művész megküzdött érése az, amely végigfeszül rajta, aranyhúrként. Mint régi film cellulózszalagján, át- meg átlobog a kopott fölvételeken az örökké eleven fény. Ahogy a gyerekkor misztériumlátó, bűvös tükrében: ahogy a Bagolyház zegzugaiban, Sajka utcai Orion Bórgyár esteli szögletében ragyogott föl a végső, az örök fény parázsló sejtelmességgel - ahogy most a képen is fölparázslík. Méltó keretétől hetvenöt esztendőnek – és egy fél évszázados művészpályának.

⁴ Simone Weil: *Ami személyes és ami szent*. Vigilia, 1998, 68.

PATAKI FERENC: AZ ÉN TEMPLOMOM

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

